

Jari Ruotsalainen

Ihon kielioppia – Tatuoituna palvelutyössä

Abstrakti

Tässä artikkelissa arvioidaan työelämän tutkimuksessa esiin nousseen uuden työruumiin tutkimuksen kehitysissä sitä, miten ja millä ehdoilla eri palveluammateissa työskentelevät tatuoidut henkilöt joutuvat kohtaamaan yhteisöllisyyden ja ulkoapäin asetetut rajat sekä stereotyyppit. Tatuoinnit sisältävät usein hyvin henkilökohtaisia asioita ja ovat näin yksilöllisesti koettuja. Kuinka tällainen osittain kyseenalaisessa maineessa oleva kehon estetiikka sopii palvelutyöympäristöihin? Juuri palvelutyön tutkimus on nostanut esiin kaksi tärkeää uutta käsitettä: tunnetyön ja esteettisen työn, joilla työstä annetaan kaunis, siisti ja miellyttävä vaikutelma. Hyödyntämällä Michel Foucault'n käsitystä (bio)poliittisesta anatomiasta, Mary Douglasin käsitystä symbolisesta liasta ja ruumiillisesta hierarkiasta sekä sitomalla aineistoanalyysin esteettisen työn viitekehukseen, analysoin niitä teemoja, jotka tutkimusaineistosta nousivat esiin. Tutkimusaineisto koostuu eri palveluammateissa työskentelevien tatuoitujen ihmisten syvähaastatteluista (N = 9) sekä sähköpostihaastatteluista (N = 8). Aineistoanalyysin kautta paljastuu, kuinka työntekijän keho voi olla subjektivoituneen vallankäytön kohteena. Tämä tarkoittaa pakottamisen politiikkaa, joka on eräs vallan mekanismi. Subjektivoitunutta valtaa sovelletaan sekavien käytänteiden ja stereotyyppisten käsitysten avulla suhteessa tatuoiuihin. Työntekijä voi kokea tällaisen kaksinaismoralismina, kategorisointina tai jopa syrjintänä.

Johdanto

Nykykulttuurin visualisoituminen koskettaa palvelualan ammattilaisten ruumiillisuutta ja ulkonäköä. Ruumiin kaikkinaisen estetisoituminen on yhteydessä talouden ja koko kulttuurimme läpikotaiseen estetisoitumiseen (Lash & Urry 1994). Mainitulle ”muotitermille” (Naukkari 2000) on olemassa useita määritelmiä. Yhtenä on pidetty sitä, missä kuvat ja muu visuaalisuus ovat nousseet yhä tärkeämmiksi siellä, missä ne ovat ennen olleet sivummassa (Naukkari 2005). Ihmisen

iho kehotaiteen ja itseilmaisun alueena on yksi tällainen aiemmin syrjemässä ollut foorumi. Ihmiset pitävät esteettisiä asioita entistä tärkeämpinä yhä useammanlaisissa yhteyksissä (Naukkari 2000).

Palveluammateihin sekä erilaisissa palveluorganisaatioissa työskenteleviin henkilöihin on yhdistetty neutraaliksi arvotettavan ulkonäön vaatimus. Vaatimukset neutraalista ulkonäöstä tai esteettisesti miellyttävästä työntekijästä paljastuvat paitsi työntekijöi-

den valikoinnissa, myös yritysten brändeissä. Aikaisemmin korkeaa osaamista, asiantuntijan omaa arvostelukykyä ja luovuutta vaatineet palvelutehtävät voivat nyt ilmentyä standardisoituina ja formatoituina palvelukonsepteina. Esimerkiksi liikunnanohjaajien tehtävänä on suorittaa ja esittää vaadittu tehtävä mahdollisimman luontevalla tavalla, mutta hyvin tarkkojen ohjeiden mukaan. Tarkat formaatit voivat koskea myös työntekijän ulkonäköä. (Parviainen 2011.)

Tutkijoiden kiinnostus työnantajien asetamiin ulkonäkövaatimukseen on syntynyt työpaikkailmoituksista, joissa on alettu esittää ulkonäköön ja habitukseen kohdistuvia vaatimuksia (Julkunen 2008; Witz, Warhurst & Nickson 2003). Viime vuosina erityisesti palvelutyön yhteydessä on alettu puhua *esteettisestä työstä* (Witz ym. 2003; Wolkowitz 2006). Esteettinen työ on työn yksi ulottuvuus, jota harjoitetaan erityisesti kaupallisten palvelujen tai menestyvien yritysten kohtauspaikoissa. Sitä ei ole tarkoitettu yhtä palvelutilannetta varten, vaan yritysten tai laajempien organisaatioiden haluttu imago luodaan työntekijöiden esteettisellä työllä – asiakkaalle luotavalla illuusiolla ainutkertaisesta palvelutilanteesta. (Heiskanen, Korvajärvi & Rantalaiho 2008; Julkunen 2008.)

Usein esteettisen työn mielikuvaan liitetään ainoastaan sana kauneus. Esteettiselle työlle on kuitenkin määritelty useita kehon laadullisia ominaisuuksia, kuten persoonallista tyyliä, ääntä, aksenttia ja jopa viettelevyyttä (looking good, sounding right). Nämä ovat ominaisuuksia, jotka vetoavat nimenomaan asiakkaiden tunteisiin. (Wolkowitz 2006.)

Hyödynnän artikkelissani työelämän tutkimuksessa esiinnoussutta *uuden työruumiin* tutkimussuuntausta, jossa on tarkasteltu työn ruumiillisuuden luonnetta jälkifordistisessa taloudessa (esim. Hassard, Holliday & Willmott 2000; Holliday & Hassard 2001; McKie & Watson 2000). Se on kytkeytynyt työn emotionaalisuutta ja esteettisyyttä koskevaan organisaatiotutkimukseen (Fineman 2007; Hochschild 1983; Witz ym. 2003).

Työtehtävistä on tullut yhä useammin ”tyyliteltyjä performansseja” (Witz ym. 2003, 34; Kinnunen & Seppänen 2009, 6), joissa työruumiin estetisoituminen näkyy työelämän ja ruumiillisuuden uutena sidoksena. Uudelta työruumiilta edellytetään esteettisiä ja ilmaisullisia taitoja, jotka yhdistetään työntekijän ihanteelliseen persoonaan ja terveyteen (Kinnunen & Seppänen 2009).

Artikkelissa kuvataan laadullisen haastattelututkimuksen pohjalta sitä, kuinka jatkuvasti kasvavaa kiinnostusta ja suosiota saanut tatuointikulttuurimme on ilmiönä kohdannut palvelutyötä tekevien ihmisten neutraalia ulkonäköä koskevat vaatimukset sekä vaatimukset työtehtävissä näkyvien tatuointien peittämisestä. Tatuointien kiistaton yleistymisen on kyseenalaistanut niiden psykopatologisoivat ja ainoastaan marginaaliryhmiin liitetyt konnotaatiot (Kinnunen 2008, 254). Maamme ensimmäisen tatuointien määrää koskevan tilastollisen arvion (Myllyniemi 2009, 99) mukaan 13 prosentilla 15–29-vuotiaista suomalaisista oli tatuointi. Teollistuneissa länsimaissa on arvioitu olevan jopa 80 miljoonaa yhdellä tai useammalla tatuoinnilla koristautunutta ihmistä (Jablonski 2006, 150). Mitkään merkit eivät siis viittaa siihen, että käsittelemme nopeasti ohimenevää villitystä tai muoti-ilmiötä.

Pakottamisen politiikka ja kontrolli

On väitetty, että työnantajat näkevät työntekijän osana palvelutuotteitaan. Asiakaspalvelu on tällöin huolellisesti rakennetun roolin tulos. Tähän kuuluvat eleiden, asentojen, kasvojen ilmeiden ja äänenpainon säätely yhdessä oikeanlaisen pukeutumisen, kampauksen, ehostuksen ja korujen kanssa. (Nickson, Warhurst, Witz, & Cullen, 2001.) Kiinnostus kehon uudesta roolista palveluyrityksen ja asiakkaan välisessä immateriaalisessa palvelukohtaamisessa on noussut esiin käsityksestä, jonka mukaan keho on sosiaalisesti tuotettu konstruktio (Shilling 1993).

Antropologi Mary Douglasin mukaan meissä ”puhuu sosiaalinen”. Tämä tarkoittaa sitä, että ruumiimme tulee pitää hallittuna ja järjestettynä, koska se symboloi yhteisöä ja sen valtaa yksilön ylitse. Näitä vallan symboleja meissä ovat hallitut eleemme, ilmeemme, pukeutumismme sekä ulkonäkömme. (Douglas 2000.) Kehon roolia työelämässä on tarkasteltu Michel Foucault’n valtaa ja kehoa koskevassa teoriassa (Holliday & Thompson 2001) sekä kehon fenomenologian avulla (Brewis 2000). Foucault’n kohdalla kyseessä ovat käsitykset (bio)poliittisesta anatomias- ta, missä ruumis on subjektivoituneen vallan- käytön kohteena (Foucault 1980). Foucault tarkoittaa tällä pakottamisen politiikkaa, joka on eräs vallan mekanismi. Tämän avulla vaikutetaan ruumiiseen sekä manipuloi- daan harkitusti sen osia, liikkeitä ja käyttäy- tymistä. Hän katsoi kutsumamme modernin ihmisen subjektiviteetin olevan vartioinnin, rangaistustoimien ja pakon aikaansaannosta. Tässä näkemyksessä ihmisruumis astuu val- takoneistoon, alistusjärjestelmään, joka tut- kii sen läpikotaisin, hajottaa ja muovaa sen uudelleen. (Foucault 1980, 158.) Vallan kent- tä näin ollen konstruoituu ja rekonstruoituu jatkuvasti.

Foucault’lle (1980) normaali on kes- keinen käsite, johon sisältyy normaalin ja epänormaalin välisen rajan määrittäminen. Epänormaalin määrittelyyn sisältyy yhtääl- tä epänormaalien ilmiöiden rajaaminen ja marginalisoiminen ja tätä kautta niiden hal- litseminen, ja toisaalta normalisoinnin kei- not, joilla ilmiöitä pyritään ohjaamaan nor- maaleiksi. Yksilöistä tehdään tiedon ja vallan objekteja. (Townley 1994.) Tätä valta-ajat- telua olen soveltanut analyysissäni sekä sii- nä, miten normaalia ja epänormaalia määri- tellään. Millaisten rajanvetotoimenpiteiden kanssa sekä työnantajat että työntekijät jou- tuvut tatuointien vuoksi keskenään tekemi- siin? Foucault’lle (1980) oman elämäntaiteen, oman teoksen rakentaminen on se vapauden ulottuvuus, joka ylittää on mahdollista vallan verkostoissa.

Yhteiskunnallisen kontrollin kategoriat voivat olla kuin seuloja, joiden silmien koko vaihtelee (Deleuze 1990). Tatuointien eli *kehollisten projektien* (Shilling 1993) kohdalla kontrollin seulojen silmien koko vaihtelee selkeästi. Subjektilla voi olla täysin vapaa mahdollisuus työskennellä tatuoinnit näky- villä, mutta työpaikan vaihtuessa tämä mah- dollisuus voi poistua. Työpaikan saanti voi tatuointien vuoksi muuttua jopa mahdotto- maksi.

Yhteiskunnan lukuisten eri tekijöiden on katsottu anastavan yksilöltä kaiken kontrol- lin (Grogard 1994). On huomattava, että kohteen onnistunut kontrollointi edellyttää sen heikkouksien ja vahvuuksien ymmärtä- mistä. Mitä enemmän kohteesta tiedetään, sitä kontrolloitavampi se on. Tatuoimisen avaaman *minuuden kosmetiikan* (Oksanen & Turtiainen 2004, 39) on koettu ikään kuin palauttavan yhteiskunnan anastamaksi ko- ettua yksilöllistä kontrollia. Ruumista keho- taiteen avulla muovaamalla voidaan rakentaa autenttisuuden ja itseidentifioinnin suojaa. Näissä erilaisten valtakenttien prosesseissa rakennetaan kulttuurisia rajoja, niitä koetel- laan ja rikotaan, vahvistetaan tai kaadetaan (Lönnqvist 2008).

Ihmisruumista on myös pidetty yhteis- kunnan kuvana. Ihmisruumiin, samoin kuin koko yhteiskunnan, sosiaalinen järjestynei- syys perustuu hierarkiaan. Douglas (1996) on käyttänyt tästä esimerkkinä ihmisen yleis- tä suhtautumista ruumiin binäärisiin vasta- kohtapareihin kuten pää/jalat, aivot/sukueli- met, sekä suu/anus. Nämä muodostavat sosi- aalisilla ulottuvuuksillaan sekä suhteessa toi- siinsa relevantteja, hierarkialle tunnusomai- sia rakenteita. Analyysini perustuu teoriaan työn ruumiillisesta hierarkkisuuudesta, jota olen tarkastellut palveluammateissa työsken- televien tatuoitujen henkilöiden kautta.

Kehon muokkausta on jaettu ainakin löy- hästi sekä porvarillisiksi että kapinallisiksi teknologioiksi. Porvarillisia ruumiin tekno- logioita ovat esimerkiksi kauneuskirurgia ja erilaiset laihdutusvalmisteet. Näille on tyy-

pillistä, että niiden avulla pyritään saavuttamaan vallitsevat kauneusnormit mahdollisimman täydellisesti. Kapinallisiksi teknologioiksi lasketaan esimerkiksi tatuoinnit ja erilaiset implantit, jotka eivät vaadi toteutuakseen korkeaa teknologiaa eikä niitä liioin lasketa kauneusnormeihin kuuluviksi. (Tikkaoja 2002.) Suurin osa kapinallisista teknologioista tai muokkaustavoista on ollut jossain kehityksensä vaiheessa länsimaisessa kulttuurissa alempien sosiaaliryhmien käytössä.

Aineisto ja menetelmät

Haastattelin seitsemäätoista palvelualan ammattilaista, joista neljätoista oli naisia ja kolme miehiä. Kaikki haastattelut on tehty syksyn 2011 aikana. Haastateltavat (ks. liite) olivat iältään 21–56-vuotiaita ja he olivat Pohjois- tai Etelä-Suomesta. Kasvokkain tehtyjä syvähaastatteluja oli kaikkiaan yhdeksän kappaletta. Loput kahdeksan haastattelua on tehty sähköpostitse, koska nämä haastateltavat kieltäytyivät kasvokkaisesta haastattelusta syitä erikseen mainitsematta.

Aineiston keräämisen yhteydessä ei ollut tarpeen miettiä palveluammattien spesifiä määritelmää, koska palveluammattaja ja palvelutyötä määritellään monin eri tavoin. Eroja tehdään esimerkiksi henkilökohtaisten palveluiden, vuorovaikutteisen työn ja asiantuntijapalveluiden välillä (MacDonald & Sirianni 1996). Nykyään palvelualat ja -ammatit ymmärretään hyvinkin väljästi. Jos kriteerinä pidetään sitä, että työssä kohdataan asiakkaita tai neuvotellaan heidän kanssaan, voidaan miltei kaiken työn todeta olevan palvelua (Korvajärvi 2003). Tämän vuoksi olen analysoinut eri palvelualojen ammattikuvien estetiikkaa pisteittäisesti.

Olen tarkastellut sellaisten palvelualalla työskentelevien tatuoitujen henkilöiden ruumiin estetiikkaa, joiden työhön kuuluu olennaisena osana kasvokkainen vuorovaikutus asiakkaan kanssa. Tällainen vuorovai-

kutus voi perustua välittömään keskustelutilanteeseen, kuten esimerkiksi myynti- tai asiakaspalvelutehtäviin, joihin sisältyy asiakkaiden neuvontaa tai heidän kyselyihinsä vastaamista. Näissä kohtaamisissa suhtautuminen tatuointeihin aktuaalistuu ja reaktiot ovat todennettavissa monin eri tavoin. Haastattelemieni henkilöiden työhistoria palveluammateissa vaihteli parista vuodesta yli kolmeen kymmeneen vuoteen. Aineistoni sain suurelta osin kerättyä toimittaja Sini Saaritsan ”*Palvelualojen ammattiliiton Pam – Palvelun ammattilaiset*” -lehteen kirjoittaman artikkelin avulla, jonka ohessa oli haastattelupyynnön tutkimustani varten (Saaritsa 2011, 16–17).

Kasvokkain tehtyjen haastattelujen kesto vaihteli 45 minuutista puoleentoista tuntiin. Kysyin haastateltavilta heidän näkemyksistään palveluammattin luonteesta, miten he itsensä tähän ammattiin sijoittavat sekä sitä, millaisia mahdollisia sääntöjä, rajoituksia ja ehkä jopa konflikteja he joutuvat tuointiensa vuoksi työssään kohtaamaan. Haastateltavista ainoastaan kolme oli miehiä, mitä voidaan pitää aineiston ilmeisenä puutteena. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomattava perinteisten palveluammattien naisvaltaisuus. Mielestäni on myös relevanttia huomioida tutkimus, jonka mukaan heteronaisten on väitetty olevan heteromiehiä potentiaalisesti kykenevämpiä katsomaan itseään ulkopuolelta ja huomaamaan oman kehonsa, ruumiinsa, ulkonäkönsä ja käyttäytymisensä vaikutukset muihin ihmisiin (Colgan & Ledwith 1996; Parviainen 2011, 213). Katson, että aineiston selkeä naisvaltaisuus voi johtua myös näistä seikoista.

Käytin aineistoni tulkinnan apuvälineenä kolmea asiantuntijalausuntoa. Tarvitsin tulkinnan työ- ja elinkeinoministeriöstä koskien työntekijän ulkonäköä mahdollisen syrjinnän perusteena. Toisen tulkinnan aineistoni tueksi pyysin Ihmisoikeusliitto ry:ltä ja kolmannen oikeusministeriöstä.

Sisällönanalyysiä ohjasi uuden työruumiin määritelmä. Uusi työruumis on herättä-

nyt suomalaistutkijoiden keskuudessa tois-
taiseksi vähän keskustelua. Tältä subjektilta
edellytetään esteettisiä ja ilmaisullisia taitoja,
jotka yhdistetään ihanteelliseen persoonaan
ja terveyteen. Työntekijöiden subjektiviteetti
voi osoittautua häiriötekijäksi, jota valvotaan
sekä etukäteen annetuin säännöin että vuoro-
vaikutuksen määrää ja sisältöä mittaavin
laatukontrollein (Dahl, Stoltz & Willig 2004).
Olen tarkastellut palvelutyötä tekevän tatu-
oidun ruumiin estetiikkaa suhteuttamalla kä-
sitteellisiä lähtökohtia ja havaintoja empiiri-
sestä aineistosta toisiinsa. Tässä prosessissa
olen edennyt induktiivisesti, eli analyysiyksi-
köt eivät ole olleet ennalta määrättyjä ja jossa
teoria on rakentunut aineisto lähtökohtana.
Analyysini tavoitteena on tulkita, miten palve-
lussa ja vuorovaikutuksessa käytetään työn-
tekijän subjektiviteettia ja persoona. Miten
kehon visuaalista esittämistä pyritään ohjaa-
maan byrokraattisin keinoin?

Puran seuraavaksi palvelutyötä tekevi-
en tatuoitua ruumista nostamalla esiin niitä
keskeisiä teemoja, jotka toistuivat haastatte-
luaineistossa. Näitä teemoja ovat tatuointien
ja ammattitaidon suhde, oman visuaalisen
identiteetin ja työelämän suhde sekä oikeus
"vapaaseen puheeseen" oman kehotaiteen
ja itseilmaisun keinoin. Palvelutyön luonne
sekä eräs sen kokonainen määritelmä on *ai-
neeton* tai *abstrakti*. Abstrakti, koska palve-
lu tuotetaan ja kulutetaan samanaikaisesti ja
koska asiakas on yleensä osallisena palvelun
tuotannossa sekä myös sen kontrolloijana ja
vastaanottajana (vrt. MacDonald & Sirianni
1996, 3). Tällaisissa kohtaamisissa esteettis-
ten analyysien tekeminen ihmisen ulkonäös-
tä on hyvin nopeatempoista. Toisen ihmisen
puetun estetiikan arviointi voi olla ohi sekun-
neissa (Naukkarinen 2001). Juuri ulkonäköön
liittyvät vaatimukset ja kysymykset kytkey-
tyvät olennaisesti artikkelini viitekehukseen.
Näiden teemojen kautta kuljen artikkelissa-
ni eteenpäin tulkiten lopuksi kokoavasti sitä,
millä ehdoilla tatuoinnit kehotaiteena sovit-
tautuvat analysoimiini palvelutyön ammatti-
kuviin.

Asymmetria ja kaksinaismoralismi

Työstä työntekijän toimintana on muodostu-
nut yhä enemmän esitys, hillitty esteettinen
ja emotionaalinen performanssi, jonka ta-
voitteena on lisätä tuottavaa liiketoimintaa.
Työntekijät edustavat yrityksiä kuluttajille
ja kansalaisille. Korvajärven (2003) mukaan
asiakaspalvelutyöntekijät ovat työpaikkojen
keskeisiä toimijoita nykykapitalismissa. Juuri
heidän tehtävänä on vetää ja houkutel-
la kansalaisia ja kuluttajia mukaan yritysten
toimintaan niiden pitkäaikaisiksi asiakkaiksi.
Imago luodaan siis organisaatiohierarkiassa
alimpina olevien työntekijöiden esteettisellä
työllä. Tämä tapahtuu kuitenkin tietyillä eh-
doilla, joista yksi on työtehtävien näyttäyty-
minen *asymmetrisinä*.

Työn asymmetria tarkoittaa sitä, että
tehtävästä työstä ja usein myös ammatillis-
ta erikoisosaamista vaativista taidoista nä-
kyy ulospäin asiakkaille ja kansalaisille vain
murto-osa (MacDonald & Sirianni 1996, 17),
toisin sanoen tehtävän työn todellisen vaati-
vuustason ja vaativuuden ulkoisen näkyvyy-
den suhde on vääristynyt. Asymmetria herät-
tää myös samoissa ammateissa työskentelevi-
en ruumiillisuuden epätasa-arvoista tarkas-
telua. Voiton tavoittelu palvelutuotannossa
edellyttää työntekijän ja asiakkaan välisen
suhteen rationalisointia eli tehokkuutta, las-
kennallisuutta, ennustettavuutta ja kontrollia
(Parviainen 2011, 210). Haastattelemistani
henkilöistä kymmenen katsoi erikseen mai-
nitsemisen arvoiseksi sen, että he yhdistävät
työnantajiansa esittämien tatuointien peitte-
lyvaatimusten liittyvän myös heidän ammat-
titaitonsa, uskottavuutensa ja jopa henkilöön
liittyvien ominaisuuksien kyseenalaistami-
seen.

*Palvelualalla pitäisi olla aina siisti ja miel-
lyttävä ulkonäkö. Monessa firmassa ajatel-
laan, että asiakkaat eivät halua tehdä mi-
tään suuria kauppoja sellaisen tatuoidun
myyjän kanssa [- -] Ajatellaanko sitten, että
tatuoitu myyjä ei ole yhtä ammattitaitoinen*

ja luotettava? Pitäisikö siis olla siisti jakkupuku ja nutturatyöli, että olet uskottava? (Infotyöntekijä tavaratalossa, 41-vuotias nainen)

Ruumis esteettisenä projektina onkin tullut vaiheeseen, jossa myöhäismodernin yhteiskunnan ihminen on suorastaan pakotettu tuottamaan selkeää identiteettiä, ”semiotisointumaan”, eli arvostamaan ja arvioimaan kuvaa entistä enemmän (Lönnqvist 2008, 62).

Useat haastateltavat pohtivat havaitsemaansa kaksinaismoralismia. Tämä kävi ilmi pohdinnoista, jotka koskivat suurta suosiota nauttivia eri televisiokanavien ”mestariokiohjelmia”. Näissä hyvin arvostetut – ja jopa tatuoidut – keittiöalan ammattilaiset tuomaroivat erilaisia keittiö- ja ravintola-alan kilpailuja. Nimeltä mainittiin useasti sama henkilö, joka tuomaroit tiettyssä televisiosarjassa ja jonka molemmat käsivarret ovat kauttaaltaan tatuoidut. Haastateltavat nostivat esiin myös sen, että tatuointeja ei ollut peitelty mitenkään. Tämä oli ravintola-alalla työskentelevien mielestä erikoista, sillä tämä on vastoin yleisesti omaksuttuja hotelli-, ravintola- ja catering-alan kirjoitettuja ja kirjoittamattomia säännöstöjä koskien työntekijän ulkoista olemusta ja hygieenisyyttä. Tämä nähtiin ilmeisenä epätasa-arvona: miksi kaikilla ei ole oikeutta ruumiilliseen itseilmaisuun? Median esittämä kuva siitä, miten omaa visuaalista identiteettiään voi muokata ja esittää tatuointien avulla, on erilainen. Media tarjoilee näin ihmisten arkeen *ruumiin kuvaa* (Kinnunen 2008, 37), joka ei välttämättä ole työpaikoilla noudatettavien käytäntöjen kanssa vastaavaa.

Mua se ei häiritse että mun työntekijöillä on tatuointeja. Mä ymmärrän kyllä et kaikki ei halua et tatuoinnit on näkyvillä. Mä oon aina pitänyt siitä huolen et ne ei oo näkyvissä sellaisissa tilanteissa missä niitä ei välttämättä suvaita. [- -] Se on ihan uskomatonta miten voi perustella et tatuoinnit olis kiellettyjä esimerkiksi hygieenisyyssyistä (naurahtaa), koska mustehan on ihon alla. Mun mielestä

tatuoinnit ei liity yhtään mihinkään negatiiviseen, ellei tatuoinnit sitten itsessään sisällä jotain viestejä, (mieltii) siis sehän on viestimistä! [- -] Siihen oon itekki törmänny ihan turvallisuussyistä et kun on paljon kuvia, niin ne ihmiset ketkä ei tunne sua niinku persoonana, ne halua nähdä ja tavallaan lukee ne kuvat ja saada varmuuden siitä asiasta et sulla ei oo mitään taustaa mihinkään järjestöihin tai sellasiin. Et niinku tietyt yhteistyökumppanit halua sellasen varmuuden taustoista mut ei enää niinkään. Mut sillon alkuun kun jos sä et oo ennen esiintyny mediassa etkä oo silleen tuttu naama. Mun mielestä se on hyvä tapa, koska mä ymmärrän sen riskin mikä liittyy siihen, kun on alkanu kerää tatuointeja. (Keittiömestari, yrittäjä, 31-vuotias mies)

Tatuointien peittelyvaatimuksia hygieenisyyssyyhin vedoten voidaan tarkastella Mary Douglasin *symbolista likaa* ja ruumiillista hierarkiaa koskevien ajatusten kautta. Lian havaitseminen edellyttää aina järjestelmän olemassaoloa, koska lika on systemaattisen järjestämisen ja luokittelun oheistuote. Käsitys liasta voi olla selkeästi myös symbolista. Reagoimme tuomitsevasti esineeseen tai asiaan, joka on omiaan hämmentämään tai saattamaan ristiriitaan vaalimiamme luokitteluja koskien käsityksiämme puhtaudesta ja sen myötä saastaisuuskäyttäytymisestämme. (Douglas 2000, 86.) Ymmärrän niin, että likaa ei välttämättä yhdistetä suoraan tatuointeihin, vaan lika tai saastaisuus voidaan yhdistää henkilöön tatuointien kautta tai juuri niiden vuoksi, symbolisesti. Tämä tarkoittaa oletuksia henkilön puutteellisista hygieenisyyssykäsityksistä sekä oletuksia normeista poikkeavista elämäntavoista, joihin kytkeytyy järjestelmän määrittelemä symbolinen lika ja ruumiillinen hierarkia. Tässä kohtaa haastateltavat pohtivatkin sitä, eikö arpia, erilaisia ihottumia sekä ihosairauksia tulisi myös peittää työntekijään liittyvään epäedulliseen esteettisyyteen ja hygieenisyyssykkeihin nojaten?

Tatuoinnit viestinnän muotona ja ”puheena”

Haastattelemani keittiömestari mainitsi tatuointien olevan myös viestejä ja yksi viestimistapa. Tämä on tärkeä huomio, joka kytkeytyy osaltaan objektiiviseen viestintäkäsitykseen. Sen mukaan ihmiset sovittautuvat ympäristöönsä fiktioiden välityksellä. Fiktio ei tarkoita tässä yhteydessä sepitettä, vaan ympäristöä koskevaa representaatiota, joka on suuremmassa tai pienemmässä määrin ihmisen itsensä tekemä. Fiktioiden asheet vaihtelevat täydellisestä hallusinaatiosta tiedemiehen täydellisen tiedostavan kaa-vamaisen mallin käyttöön. (Lippman 2004.) Keittiömestari viittaa edellä selkeään ympäristöön sovittautuvan fiktion käyttöön mainitessaan, että ”se on ihan uskomatonta, miten voi perustella et tatuoinnit olis kiellettyjä esimerkiksi hygieenisyyssyistä, koska mustehan on ihon alla.”

Viestinnän muotona tatuointi ruumiillistaa muistin visuaalista, ruumiillista muotoa. Tatuoinnin ollessa aistillisuuden kieltä se saa näin merkityksensä sekä ulkoa että sisältäpäin. Tatuoinnit haastavat keskustelemaan siitä, mitä me teemme ruumiillemme, identiteetillemme ja persoonallisuudellemme. (Lönngqvist 2008.)

Havainnoimissani palveluammateissa tatuoinneista vallitseva keskustelu nojautuu pseudoympäristöille tyypilliselle perustalle, sellaisiin yksinkertaistaviin ja epämääräisiin käsitteisiin kuin yleinen tai julkinen mielipide.

Tatuoinnit eivät vaikuta ihmisen asiakaspalveluun tai mihinkään muuhunkaan, kaikki kammoksuvat varmasti niiden tekotapaa, oli ne sitten kauniita tai ei. Mutta enemmän tähän asiaan vaikuttaa ihmisten asenne, ennakkoluulot ja mielipide kuin ulkonäkökriteerit. (Ravintolatyöntekijä, 23-vuotias nainen)

Yleisiä tai julkisia mielipiteitä on hyvin hankala tai jopa mahdoton todentaa, koska mo-

derni yhteiskunta- ja maailmanjärjestelmä ylittävät moninkertaisesti yksityisen ihmisen kyvyt hankkia sitä koskevaa tosiasiatietoa kokemuksellisesti. Tästä syystä meidän on luotava elinympäristöstämme yksinkertaisempi malli, *pseudoympäristö*, pystyäksemme toimimaan siinä ja ymmärtämään sitä (Lippman 2004). Tämä tarkoittaa sitä, että emme ensin näe asioita ja määrittele niitä tältä pohjalta, vaan määrittelemme asiat ensin ja vasta sitten näemme ne tältä mielessä rakennetulta pohjalta. Tätä näkemystä tukee haastateltavieni kohtaama tatuointeja koskeva retoriikka.

Noin 30-vuotias mies tuli kassalleni ja alkoi minut nähdessään kertomaan elämänkerhtaansa [- -] kuuntelin ystävällisesti ja mietin mikähän mahtoi olla miehen oikea asia. Tarina päättyi siihen kuinka hän oli löytänyt ihanan vaimon joka auttoi häntä ja Jumalan joka valaisi häntä pimeyden tiellä. Olin hyvin kummissani että tuntematon mies kertoi minulle näinkin henkilökohtaista tarinaa. Sitten mies alkoi kyselemään minun elämästäni ja että minäkin voisin löytää Jumalan jos minulla vaikeuksia on. Kysyin mieheltä miksi hän näin päätteli? Mies vastasi että ”yleensä vain laitapuolen kulkijoilla ja vankilassa olleilla on lävistyksiä ja tatuointeja.” Tyrmistyin, mutta kerroin miehelle että ”nyt eletään jo 2000-lukua.” Tästä tapauksesta meni muutama viikko ja mies tuli uudestaan [- -] hän sanoi olevansa niin vanhoillinen että ei osaa suhtautua tatuointeihin tai lävistyksiin, varsinkaan nuorella tytöllä. Tämä tapaus jäi askarruttamaan, että niin ihmiset vain näkevät mitä haluavat. (Kassamyymälä-hikaupassa, 23-vuotias nainen)

Mielemme ulkopuolisen maailman kukoistavasta sekamelskasta poimimme esiin seikat, jotka kulttuurimme on meille jo ennalta määritellyt. Sitä, mitä olemme onnistuneet poimimaan esiin, meillä on taipumus havaita kulttuurimme stereotyyppioimassa muodossa. (Lippman 2004; Pietilä 1997.) Tässä maa-

ilmassa kuvat ja muodot ovat omanlaistaan kieltään. Muiden käytettyjen kielten tavoin myös kuvilla on oma sanastonsa, kielioppinsa, syntaksinsa ja retoriikkansa. Tatuointeja – eli kuvia tai symboleja – koskevat siis osittain samat viestinnän merkitystulkinnat kuin vaikkapa kirjoitettuja tekstejä. Toisin kuin puhuttu ja kirjoitettu kieli, kuvat ylittävät hyvin vaivattomasti kulttuuriset rajat. Kulttuurin globalisoitumisen ja visualisoitumisen osuaminen yksiin ei tältä kannalta ole siis millään tavoin sattumaa. (Lehtonen 2000, 88.)

Yhdysvalloissa perustuslakiin on tehty osavaltiokohtaisia muutoksia siten, että esimerkiksi Kaliforniassa tatuoinnit ja tatuointi kuulumat lain nojalla sananvapauden piiriin (Williams 2010). Näin ne koettiin myös haastateltavieni keskuudessa. He rakensivat erilaisia identiteetti-positioita tatuointiensa ”vapaan puheen” oikeuden kautta.

Minulla on itsemääräämisoikeus omasta kropastani ja nahastani. Saan teettää tatuointeja keneltäkään kysymättä. Haluan kapinoida yhteiskunnan normeja vastaan, minun ei tarvitse keski-ikäisenä ihmisenä olla jakkupukuekonomi, vaan saan olla juuri sen näköinen kuin haluan ja tehdä asioita oman mielen mukaan. (Myyjä rautakaupassa, 46-vuotias nainen)

Ruumiin merkitseminen sisältää tiettyjä sosiaalisia koodeja. Puhtaan, merkitsemättömän ruumiin symbolinen ”likaaminen” tatuoinnein voidaan kokea yhteiskunnan tarkoitukselliseksi uhmaamiseksi, provokaatioksi. Merkitsemällä ruumiinsa yksilö haastaa yhteisön symbolin itsessään. Koska subjektiviteetti on sosiaalisesti rakentunut, olemme valmiita riisumaan sen pois kaikesta ”luonnottomuudesta”, tarpeen niin vaatiessa (Pitts 2003). Foucault’n valtakäsitys sisältää vaihtoehtoisen tavan ymmärtää subjekti. Sen keskiössä on objektivoinnin prosessi, joka muuttaa ihmiset subjekteiksi. On kyse siitä, kuinka ihmiset kohtelevat toisiaan objekteina ja näkevät itsensä subjekteina. (Townley 1994, 12.)

Nykyisin työskentelen vakituisesti hotellissa vastaanottovirkailijana. Varsinkin kesäkuumalla pohdin usein, mihin ulkonäköasioissa vedetään raja. Kielikoru on työpaikallani ok, samoin pitkät rakennekynnet ja se, että samassa korvassa killuu kahdeksan korua. Viime kesänä hotellissa työskenteli sinitukkainen kerroshoitaja. Ymmärrän, että tietyn-tyyliset tatuoinnit (pääkallot, verisuihkut ja sinkoilevat suolenpätkät) eivät sovi esimerkiksi meidän ketjumme imagoon, mutta siistejä kuvia, jotka eivät ole provosoivia tai loukkaavia, ei mielestäni enää nykymaailmassa tarvitsisi paniikinomaisesti joutua peittelemään (Hotellin vastaanottovirkailija, 23-vuotias nainen)

Haastateltavani luo mielikuvaa mielivaltaisesta ja löyhästi perustellusta työntekijään kohdistuvasta kontrollista. Foucault’n mukaan normalisoiva yhteiskunta on seurausta elämään keskittyvästä vallasta. Biovalta perustuu normien tuottamiseen, sen määrittämiseen mikä on normaalia. Tämän vallan on siksi mitattava ja arvioitava. Poliittinen kontrolli ei kuitenkaan kohdistu yksilöön, vaan hänen olemassaolonsa ehtoihin, elämän tilaan. (Foucault 1998, 102–103.) Näin esimerkiksi kehon estetiikalle on luotu tiukoja ehtoja.

Kategorisointi

Ihmisen ajattelu perustuu olennaisesti kategorisoinneille. Kategorisoimme ihmisiä. Ilman tätä toimenpidettä niputtaisimme ihmiset samaksi homogeeniseksi joukoksi tai näkisimme kaikki yksilöinä. Tällainen ajattelu houkuttelee käytännössä. Etenkin ajatus kaikista yksilöinä, mutta myös kaikista joukkoina, on epäkäytännöllinen. Ihmisellä on tarve koettaa arvioida, mitä toiset mahdollisesti ovat tai mitä he seuraavaksi tekevät (Krueger 2001). Erojen havaitseminen ja tunnistaminen on paitsi oman identiteettimme, myös yhteiskuntamme sekä kokonaisen kansalli-

sen identiteettimme rakentumisen keskeisintä raaka-ainetta. Uudenlainen, ruumiillisen ja visuaalisen performanssin käsitteeseen sujuvasti luiskahtava tatuoitu työruumis voidaan kokea uhkana työpaikan sosiaaliselle järjestykselle.

Käydessäni (paikkakunta Y) vanhainkodin pienapuvälinemessuilla ohjaajani kanssa, olin ollut sen jälkeen kuuma puheenaihe hoitajien kahvipöydässä. Kommentit olivat olleet tyyliä ”kuinka tuon näköinen ihminen voi olla lähihoitaja-opiskelija? ”Eikö teidän opettajakaan sano mitään?” Miten voi olla mahdollista että tatuoitu ihminen opiskelee lähihoitajaksi?” (Kokki, opiskelee lähihoitajaksi, 27-vuotias nainen)

Gordon W. Allport (1988, 171) on määrittellyt kategorian toisiinsa liittyvien ideoiden selkeäksi ryhmittymäksi, jolla on kyky ohjata päivittäistä elämään asettumista. Kategorisointi yleisenä ajattelun välineenä ei kuitenkaan kerro mitään ajattelun tai toiminnan laadusta. Yhtäältä tatuoidut voidaan kategorisoida yhdeksi joukoksi, tatuoitujen joukoksi, mutta toisaalta heihin suhtautuminen tuossa joukossa voi varioida kuvien ihastelun ja täydellisen hyväksynnän kautta jopa inho-reaktioihin. (Atkinson 2004.) Työelämässä esitetyt tatuointien kategoriset peittelyvaatimukset perustuvat syvään juurtuneisiin oletuksiin. Seuraava ote on selkeä todiste siitä, että näkyvät tatuoinnit tai lävistykset voivat olla todellinen este työhön pääsulle, vaikka asiasta ei olisi mainittukaan työhaastattelussa tai työpaikkailmoituksessa:

Joku vuosi sitten ollessani esimiesasemassa karkkikaupassa, joka oli muuten suunnattu ”jenkkikonseptin” mukaan 22–40 ja risat ikäisille naisille, niin siellä kiellettiin palkkaamasta henkilöä, jolla on näkyvä tatuointi tai lävistyksiä. Asiasta ei tietenkään missään tapauksessa saanut puhua ääneen, koska firmassa ei syrjitä, muka (naurahtaa) [- -] siinä firmassa ei suvaittu mitään mikä

voisi ärsyttää hienoja rouvia, eli asiakkaita. Suomeksi sanottuna siellä ei ”pieraistukaan” muuten kuin konseptin mukaan, taisi tosin ilmaisu olla fiinimpää. Kaikki pukeutui firman kostyymiin. Kyllä se taitaa olla niin, ettei varsinkaan ruokaravintolassa, missä nyt olen tarjoilijana, taideta kovin räväkkää ulkoasua piialta suvaita ja ainakin hurjemat tatskat pysyy piilossa – bisnes on bisnes. (Tarjoilija, 52-vuotias nainen)

Yhä useammalla eri työelämän sektorilla työntekijöiden kehollista käytöstä ja habitusta koskevat sanattomat suositukset ovat siirtyneet rekrytointivaiheeseen (Parviainen 2011, 208). Kehollisuutta koskeva sääntely on työnantajalle helpompaa, jos rekrytoidaan sellaisia ihmisiä joiden persoona, tyyli, ulkonäkö ja pukeutuminen sopivat yrityksen imagoon sekä asiakaspalvelun rajapintaan (Nickson ym. 2001, 170). Tämä voi äärimillään johtaa tatuoitujen kategorisointiin tai jopa syrjintään, kuten edellisestä haastattelutuotteesta voi päätellä. Työlainsäädännössä kielletyt syrjintäperusteet työsuhteisten työntekijöiden osalta löytyvät työsopimuslaista (Työsopimuslaki 26.1.2001/55, 2.luku, 2 §) ja yhdenvertaisuuslaista (Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21, 6 §). Kiellettyjä syrjintäperusteita koskevat luettelot ovat osittain avoimia. Syrjintä voi olla kiellettyä myös muun kuin luettelossa mainitun ominaisuuden perusteella, kunhan se on painoarvoltaan rinnastettavissa luetteloituihin perusteisiin. Syrjintäkielto voidaan ilmaista monella tapaa ja se voi olla ”suljettu” tai ”avoin”. Suljetussa säännöksessä mainitaan nimenomaisesti kaikki ne syyt, joiden perusteella ei saa syrjiä. Avoimessa säännöksessä jätetään auki se, mitkä eri seikat voivat olla syrjintäperusteita. (Makkonen 2013.)

Meille on jo useampi vuosi paasattu kuinka meidän ollessamme hoitajia, täytyy suhtautua kaikkiin ihmisiin tasa-arvoisesti ja jokainen on oma kallis yksilönsä. Syrjintää ei suvaita. Miksi hoitajat eivät sitten saa kunnial-

la kantaa omaa kehoaan? (Kokki, opiskelee lähihoitajaksi, 27-vuotias nainen)

Kiellettyjen syrjintäperusteiden säännösten ollessa avoimia myöskään tatuointeja ei ole niissä erikseen mainittu. Mitä tämä tarkoittaa käytännössä? Yhdenvertaisuuslain (20.1.2004/21, 6 §) mukaan ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Muu henkilöön liittyvä syy on eräänlainen ”kaatoluokka”, joka voi pitää sisällään monenlaisia asioita, mahdollisesti myös sen, että henkilöllä on tatuointi (Makkonen 2013).

Työ- ja elinkeinoministeriö ei kuitenkaan ole esittänyt selkeästi sitä, onko tatuointi rinnastettavissa esimerkiksi uskontoon, vakaukukseen tai etniseen taustaan, koska mitään aiempaa oikeuskäytäntöä asiasta ei ole olemassa. Ulkonäköä syrjinnän perusteena on ministeriössä pohdittu esimerkiksi lihavien työntekijän osalta, mutta mitään lopputulosta näihin pohdintoihin ei ole saatu. Toisaalta on huomattava, että jos kyseessä on todella työhön liittyvästä vaatimuksesta, työntekijöitä voidaan asettaa eri asemaan myös kiellettyyn syrjintäperusteluetteloon sisältyvillä syillä. Esimerkiksi etnistä taustaa on katsottu voitavan edellyttää etnisen ravintolan tarjoilijalta. (Siitonen 2011.)

Vastarintaiset identiteetit

Koska jälkifordistinen talous on muovannut palvelutyötä tekevän ihmisen kehon eräänlaiseksi esteettiseksi ja emotionaaliseksi tuotannon välineeksi, siinä esiintyvät poikkeamat normatiivisuudesta voidaan nähdä uhkana sosiaaliselle järjestykselle.

Anomaalinen – poikkeava – keho vastustaa kuria ja järjestystä. Se vastustaa myös normatiivisuutta, eikä liioin asetu muutta mutkitta määrääviin kategorioihin tai rooleihin.

Tämä ajattelu palautuu myös ajatukseen groteskista kehosta, jonka mukaan ruumiin jou tuessa erityisen sääntelyn kohteeksi sen symbolinen ulottuvuus irtautuu ilmauksellisuudesta ja hajaantuu vaikeammin kurissa pidettäväksi sisäiseksi elämyksellisyydeksi. (Pitts 2003; Matilainen 1996.)

Foucault’n ajattelussa yhtenä lähtökohtana ovat konkreettiset alistamisen tavat, jotka muodostavat tahtovan subjektin ja vapaan yksilön. Foucault’n määrittelemän kurivallan päämääränä on monimuotoisuuden järjestäminen yhteiskunnassa. Kuri on erityinen valtasuhde, jossa tavoitteena on vallan kohteen tottelevaisuus, mutta samalla myös hyödyllisyys. (Foucault 1980.) Vastarinta on kuitenkin vallan toinen puoli. Haastateltavistani viidellä ilmeni selkeä halu asettua vastarintaan tatuointiansa peittelyvaatimuksien suhteen. Kaikkein voimakkaimmin tämä näyttäytyi 23-vuotiaalla ravintolatyöntekijällä. Vastarintaisesta käyttäytymisestä hänelle oli aiheutunut vaikeuksia ja kurinpidollisia toimia. Aluksi hän työskenteli ruokaravintolassa ja oli varmista-

Kuva: Terhi Korhonen

nut jo työhaastatteluun tullessaan (v. 2009), että työnantajalla ei ollut mitään tatuoituna asiakaspalvelussa työskentelemistä vastaan. Kun esimiehen esimies vaihtui, hänelle ilmoitettiin, että tatuoinnit on peitettävä.

Minä en suostunut tähän, koska minulle kaksi vuotta sitten haastattelussa on sanottu asian olevan ok ja saan olla oman itseni näköinen. Uusi pomoni ei kuitenkaan joutanut, vaan hänen päätöstään piti noudattaa kuulemma hygieniasyistä. Sanoin asiasta vanhalle pomolleni, mutta hän sanoi, ettei voi ottaa kantaa vaikka haluaisi, uusi pomo päätti, etten saa olla enää asiakaspalvelussa enkä kassalla, vaan tiskihuoneessa tiskaamassa 37.5 h/vko! (Ravintolatyöntekijä, 23-vuotias nainen)

Ravintolatyöntekijä reagoi varsin voimakkaasti. Hän irtisanoutui työstään ja siirtyi seuraavaksi työskentelemään kauppaan. Aluksi uuden työpaikan esimies oli todennut tatuointien olevan ”ihan ok”. Parin kuukauden päästä työpaikan taukotilaan oli kuitenkin ilmaantunut lappu, jossa käskettiin piilottaa mahdolliset tatuoinnit. Kontrollin seulan silmäkoko muuttui siis hyvin lyhyessä ajassa ja odottamattomasti.

Kuulemma se oli yleinen tiedote eikä koskenut vain minua. No, olin joka tapauksessa ainoa tatuoitu työntekijä siellä. Nyt nykyisessä työpaikassa saa olla lävistyksiä, mutta tatuoinnit eivät saa näkyä. En ymmärrä miksi, koska ne ovat kauniita ja nykypäivänä on ihme, jos niitä ei ole, kun se että niitä on.

Peittely ja vaatimusten edessä nöyrtyminen ei tälle työntekijälle käy. Tämä ilmenee hänen aktiivisena vastarintana. Ulkonäköä koskevien ohjeistusten ilmeinen sekavuus ja esimiesten epäjohdonmukaisuus puolestaan aiheuttaa hänelle työpaikoilla sosiaalista esteellisyyttä. Tilannetta ei liioin helpota pelkkä paperilapuilla kommunikointi.

Kuinka kyseisen henkilön työpaikoillaan sama kohtelu tulisi tulkita esimerkiksi yhdenvertaisuuslain nojalla? Yhdenvertaisuuslain 6 §:n mukaan eri asemaan asettaminen on mahdollista työhön liittyvän todellisen ja oikeasuhtaisen vaatimuksen perusteella. Työnantaja voi asettaa työntekijälle esimerkiksi vaatetukseen liittyviä vaatimuksia, jos ne voidaan perustella työtehtävään liittyväällä vaatimuksella. Tällöin vaatimusten on kuitenkin koskettava yhdenmukaisesti kaikkia työntekijöitä. Siitä, miten tälle yksittäiselle tapaukselle kävisi oikeusprosessin käsittelyssä, ei ole mahdollista antaa arviota, koska ennakoivaa oikeuskäytäntöä ei ole kertynyt. Ihmisoikeusliitto ry pitää kaupassa toimineen esimiehen kategorista vaatimusta tatuointien peittämisestä liiallisena. (Aaltonen 2011.)

”Jäätä särkemässä”

Kun ihmisestä sellaisenaan tulee työväline, arvonmuodostuksen painopiste siirtyy suorittavan työn ja materiaalisen tuotannon alueelta yleisen ymmärryksen ja jakamatoman kokemuksen toihin siirtämiseen: elämän kokonaisuus ja sen laaja kirjo astuu sisään tuotantoon (Virtanen 2006). Samalla kun keho on osa minuutta, se on aina myös välttämättä jaettua, ja samalla kun keho on yksilön historiaa, se on välttämättä osallinen kulttuurin ja yhteisön historiassa. Yhteisölliset tavat ja tottumukset ovat näin osa kehoamme. (Parviainen 1995.)

Talouden maailmassa yksilön on näyttäydettävä brändinä yhteisön ehdoilla. Brändi luodaan usein määrittelijöitä varten, heidän tarpeisiinsa ja haluihinsa. Rekrytoiduttaessa ihmisbrändi määrittetty suhteessa työnantajaan. Työtehtävistä riippuen pääasiallisia määrittelijöitä voivat olla asiakkaat, työyhteisö tai työnantaja. (Ollila 2005, 57.)

Olen ollut aikaisemmin kello- ja kulta-alalla töissä. Pienissä liikkeissä oli ehdottomasti tatuointien oltava piilossa ja vähintään suo-

rat housut, ei mitään farkkuja edes. Ehkä siinä on tavallaan kyseessä liikkeen imago. Ja sitten kun myyt kallista tavaraa pitäisi olla jotenkin hyvin hienona. Aika ahdistavaa. (Infotyöntekijä tavaratalossa, 41-vuotias nainen)

Organisaatiot rakentavat brändejään avaintyöntekijöidensä varaan; ruumiillisuutta muovataan ja korostetaan univormuilla sekä hoikkuus-, pituus-, pukeutumis- ja meikkaussääntöjen avulla. (Julkunen 2008, 153). Oikean vaikutelman luomiseen perustuva hallinta eli *vaikutelmahallinta* on tärkeä osa palveluntarjoajan markkinointia (Parviainen 2011, 210). Enemmistö haastatteluihini osallistuneista sanoi ymmärtävänsä sen, että vuorovaikutteisessa palveluammattissa työskentelevän täytyy muistaa, että foorumi on palveltavan asiakkaan eikä suinkaan työntekijän. Työntekijän tulee olla työtehtävässään ammattilainen, ei omien arvonsa ja persoonansa esittelijä. Esimerkiksi yleislääkärinä työskentelevä 31-vuotias mies ei missään tapauksessa haluaisi joutua tilanteeseen, missä hänen asiantuntijuutta vaativa ammattitaitonsa kyseenalaistettaisiin hänen kauttaaltaan tatuoidun käsivartensa vuoksi. Hänen mielestään ”potilaat ovat täysin ehdollistuneita lääkärin pitkään valkoiseen takkiin”. Toisaalta hän näki kiinnostavasti tatuointiensa kautta mahdollisuuden hierarkkisuuden vähentämiselle ja kertoi elävästi, kuinka esimerkiksi vankilassa tuomioitaan suorittaneet ”ilahtuvat silminnähden, kun vastaanotolla osoittaa vilpittönnä kiinnostusta heidän tatuointejaan kohtaan”. Samankaltaisen huomion kokemuksellisesta ”jäänsärkemisestä” teki entinen kokki ja nykyinen lähihoitajaopiskelija. Hän on elävä todiste siitä, että tatuoidun kehon estetiikkaa todella voi hyödyntää työelämässä:

Kun suuntaudun mielenterveys- ja päihdetyöhön, olen harjoitteluissa kohdannut paljon nuorisoa, ja voisin sanoa, että tatuointeistani on silloin enemmän hyötyä kuin

haittaa. Olen kapinallisen näköinen – jos näin voi sanoa – ja nuoren on helppo luottaa minuun, koska minussa on katu-uskottavuutta ja uskallusta olla oma itseni. (Kokki, lähihoitajaopiskelija, 27-vuotias nainen)

Aihetta on pohdittu laajemminkin. *Daily Mail*-lehden verkkojulkaisu uutisoi (Doyle 2011), kuinka Kentin kreivikunnan poliisijohtaja Ian Pointonin näkemyksen mukaan tatuointien stigmatisoivat ajat ovat ohitse. Pointonin mielestä kehotaiteen näkyminen virantoimituksessa vähentäisi perusteetonta hierarkkisuutta, helpottaisi virkavallan ja kansalaisten keskinäistä kommunikaatiota ja kaventaisi eri ikäryhmien välisiä kuiluja. Pointonin ajatuksia ei ole otettu kritiikittömästi vastaan (Doyle 2011).

Yhteenveto

Aineiston analyysi paljasti, että tatuointeihin suhtautuminen tarkastelemisani palvelualan ammattikuvissa perustuu usein näkemyksiin, jotka eivät ole enää ajantasaisia. Näkemykset esiintyvät tässä ajassa, mutta ne ovat kytkeytyneet osittain tai kokonaan tatuointien kyseenalaiseen maineeseen, niiden huonomaineisen historian vuoksi. Voidaan sanoa, että luotamme niihin, jotka ovat kanssamme samanlaisia, kun taas erillaisuus tai toiseus herättää meissä epäluottamusta. Haastateltavistani kaksi – 31-vuotias keittiömestari ja yrittäjä sekä 24-vuotias lähikaupan kassamyymjä – mainitsi jopa heidän älykkyyttään kyseenalaistetun pelkästään heidän tatuointiensa vuoksi. Keittiömestarin yrittäjyyden alkutaipaleilla oli ääneen ihmetelty ”kuinka käsivarsistaan täysin tatuoitu ja kalju hyypiö voi pyörittää menestyksellisesti kahta ravintolaa ja johtaa kymmeniä työntekijöitä?”. Stereotyyppien kautta ajattelu kaavoittuu. Ne tuovat esiin myös työn asymmetriaa.

Haastateltavani kertoivat tämän päivän palvelutyöstä, jossa työn uusi ruumiillisuus

visuaalisine elementteineen pyrkii hihojen ja kaulusten alta miltei väkisin esiin. Foucault'n määrittelemä subjektivoitunut valta yrittää työnantajien ja työyhteisöjen muodossa muovata tätä korostuneen itsetietoista ruumista kategorisoivilla tatuointien peittelyvaatimuksilla. Käytettyä pakottamisen keinoa kutsun kehon estetiikan sensuroimiseksi. Tutkimukseni osoittaa myös sen, että näkyvät tatuoinnit voivat olla äärimmillään suoranaan este työhön pääsulle jo rekrytointivaiheessa. Tämän perusteella voidaan todeta, että tatuoitu keho on Mary Douglasin määrittelemässä ruumiillisessa hierarkiassa työmarkkinoilla heikommassa asemassa verrattuna tatuoimattomaan kehoon. Brändeissä työntekijät ovat osa yrityksen tarinaa, mutta tatuoinnit eivät läheskään aina kuulu siihen.

Tatuoituna palveluammattissa työskentely osoittautui hyvin ambivalentiksi, koska yhtäältä mainittiin, että ihmisen ihon kuuluisi olla yhteiskunnallisesti täysin jakamatonta aluetta ja johon valtakoneistoilla ei pitäisi olla olemassa minkäänlaista yksilön yli käyvää määräysvaltaa. Näin ollen peittelyvaatimuksille ei olisi perusteita, mutta toisaalta mainittiin myös se, että aivan kaikkea ei voi ihollaan työtehtävissä performoida, vaan tämä tulisi tehdä ”hyvän maun rajoissa”.

Näkyvien tatuointien hyväksyminen työntekijällä vaatii yritykseltä hyvin vahvaa yksilöllisyyttä. Kapinallisiksi miellettyjä ruumiin teknologioita ja yritysten rakentamia brändejä on hankala yhdistää kitkattomasti, koska kehoitaidetta ei analyysini perusteella yhdistetä suoraan ihanteelliseen persoonaan ja terveyteen. Tämä on paitsi mielenkiintoista, myös paradoksaalista nimenomaan esteettisen työn määritelmän kannalta, koska yhtenä sen monista kriteereistä pidetään juuri persoonallista tyyliä ja viettelevyyttä. Brändeihin sopivia, persoonallisia, massasta erottuvia ”hyviä tyyppejä” etsitään työpaikkahakuilmoituksissa, mutta tatuoinnit eivät ole sellaisia, joita työntekijällä suoraan halutaan olevan. Aiempien tutkimusten (Ruotsalainen 2001) mukaan tatuointien on

kuitenkin katsottu kuuluvan vahvasti juuri tatuoinnin ottajan persoonaan tai kertovan jotain hänen persoonallisesta kokemushistoriastaan.

Haastateltavistani yksikään ei ollut työskennellyt samassa työpaikassa koko työhistoriaansa, mikä ei tämän päivän työmarkkinoilla ole millään tavoin yllättävää. Kuitenkin esimerkiksi Raija Julkusen (2008) mukaan yritykset rakentavat brändejään avaintyöntekijöiden varaan. Mielestäni voidaan ajatella myös niin, että yrityksillä on yhä vähemmän varsinaisia avaintyöntekijöitä, koska työntekijöiden vaihtuvuus on nykyään suurta ja työsuhteet yhä useammin tilapäisiä tai vuokraperusteisia. Tällöin on pikemminkin kyse valmiiksi rakennetusta muotista, eli *asiakaspalvelijaihanteesta*, kuin yksittäisistä avaintyöntekijöistä. Jos kyse on ensin mainitusta, ihanteellistamisprosesseissa työntekijät muuttuvat toistensa klooneiksi yhtenevien ulkonäkövaatimusten vuoksi. Yhtenäistämistä ihanteellistamisprosesseilla on merkittäviä vaikutuksia asiakaspalvelun estetiikkaan ja palvelusektorilla työskenteleviin tatuoituihin työntekijöihin. Vaikutukset ovat merkittäviä, koska yleistynyt pätkätöyläisyys lisää juuri ulkonäkö- ja ikärasismien vaaraa (Kinnunen 2008).

Tatuointien peittelymääräyksille ei ole olemassa yksiselitteisiä perusteita. Analyysini kautta en tunnistanut tatuointien olevan ongelma palveltavien asiakkaiden suhteen, koska negatiivista palautetta oli työntekijöille tullut hyvin harvoin – jos ollenkaan. Pääasiallinen negatiivinen palaute oli kertynyt suoraan työyhteisöjen sisältä, jotka tässä yhteydessä ovat työntekijän ulkonäön keskeisiä määrittelijöitä. Työntekijöille annetut ohjeistukset suhteessa tatuointeihin voivat olla perusteluiltaan riittämättömiä. Ne voivat olla jopa täysin mielivaltaisia, koska työnantaja ei pysty vetoamaan esimerkiksi työlainsäädännön esittämiin rajoitteisiin, sillä sellaisia ei ole olemassa.

Tatuointeja käsittelevä määrällisesti vähäinen tutkimus ei ole saanut tuotua esiin

tatuointikulttuurimme laajuutta. Laajemmin yhteiskuntaan ja sen sosiaaliseen kerrostuneisuuteen kytkettävä tutkimus palvelisi myös työelämän estetiikan tarpeita. Jatkotutkimuksessa olisi kiinnostavaa selvittää, onko todella niin, että miesten näkyvät tatuoinnit työtehtävissä ovat hyväksyttävämpiä kuin naisten, kuten tämän tutkimuksen aineistossa ounasteltiin.

Kiitokset: Kiitän Suomen Akatemian rahoittamaa Working Body in the Post-Industrial Economy (WORKBOD) -tutkimusprojektia kollegiaalisesta yhteistyöstä sekä Suomen kulttuurirahaston keskusrahastoa tutkimukseni taloudellisesta tukemisesta. Kiitän erityisesti professori Päivi Korvajärveä artikkelikäsikirjoitusta koskevista arvokkaista ja rakentavista kommentteista.

Kirjallisuus

- Aaltonen, M. (2011) Henkilökohtainen tiedonanto 28.9.2011, asiantuntija Milla Aaltonen, Ihmisoi-keusliitto ry.
- Allport, G. W. (1988) *The Nature of Prejudice*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Atkinson, M. (2004) *Tattooing and Civilizing Processes: Body Modification as Self-control*. *Canadian Review of Sociology*. CRSA/RCSA 41 (2), 125–146.
- Brewis, J. (2000) 'When a body meet a body...': Experiencing the female body at work. Teoksessa L. McKie & N. Watson (toim.) *Organizing bodies. Policy, institutions and work*. Houndmills: Macmillan Press, 166–184.
- Colgan F. & Ledwith, S. (toim.) (1996) *Women in Organizations: Challenging Gender Politics*. London: Macmillan Business.
- Dahl, H. M., Stoltz, P. & Willig, R. (2004) Recognition, Redistribution and Representation in Capitalist Global Society: An Interview with Nancy Fraser. *Acta Sociologica* 47 (4), 374–382.
- Deleuze, G. (1990) *Post-scriptum sur les sociétés de contrôle*. <URL:http://infokiosques.net/imprimersans2.php3?id_article=214>. Suomenkielinen käännös: Jussi Vähämäki 2004: Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan. [online]. <URL:http://megafoni.kulma.net/index.php?art=184>. Luettu 22.9.2011.
- Douglas, M. (1996/1970) *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. London & New York: Routledge.
- Douglas, M. (2000) *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Suomentaneet Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Doyle, J. (2011) *Police leader: We need more officers with tattoos – they break the ice with the public*. *Daily Mail* 25.7.2011. [online]. <URL:http://www.dailymail.co.uk/news/article-2018098/Police-leader-We-need-officers-tattoos--break-ice-public.html?ito=feeds-newsxml>. Luettu 19.12.2011.
- Fineman, S. (toim.) (2007) *The Emotional Organization*. *Critical Voices*. Oxford: Blackwell.
- Foucault, M. (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Foucault, M. (1998) *Seksuaalisuuden historia*. Tampere: Gaudeamus.
- Hassard, J., Holliday, R. & Willmott, H. (toim.) (2000) *Body and Organization*. London: Sage.
- Heiskanen, T., Korvajärvi, P. & Rantalaiho, L. (2008) *Sukupuoli ja työ: Pysyvyyttä ja liikahduksia*. Teoksessa T. Heiskanen, M. Leinonen, A. Järven-sivu & S. Aho (toim.) *Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 109–134.
- Grognard, C. (1994) *The Tattoo: Graffiti for the Soul*. London: Sunburst books.
- Hochschild, A. R. (1983) *The Managed Heart. The Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Holliday, R. & Hassard, J. (toim.) (2001) *Contested Bodies*. London: Routledge.

- Holliday, R. & Thompson, G. (2001) *A Body of Work*. Teoksessa R. Holliday & J. Hassard (toim.) *Contested Bodies*. London: Routledge, 117–134.
- Jablonski, N. G. (2006) *Skin: a natural history*. Berkeley: University of California Press.
- Julkunen, R. (2008) Uuden työn paradoksit. Kesusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, T. (2008) *Lihaan leikattu kauneus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kinnunen, T. & Seppänen, J. (2009) Oikeaoppinen opettajaruomis. *Naistutkimus* 2009 (4), 6–17.
- Korvajärvi, P. (2003) Vuorovaikutus, emotionaalinen työ ja sukupuolistavat käytännöt. Yhteiskunnan kehityssuunnat ja PAM. Helsinki: Palvelualojen ammattiliitto PAM, 40–43.
- Krueger, J. (2001) *Psychology of Social Categorization*. Teoksessa N. J. Smelser & P. B. Baltes (toim.) *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Elsevier, 14219–14223.
- Lash, S. & Urry, J. (1994) *Economies of Signs and Space*. London: Sage.
- Lehtonen, M. (2000) *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- Lippman, W. (2004) *Public Opinion*. New York: Dover Publications.
- Lönnqvist, B. (2008) *Vaatteiden valtapeli – Näkyvästä kulttuuriantoniasta*. Helsinki: Schildts.
- MacDonald, C.L. & Sirianni, C. (toim.) (1996) *Working in the Service Society*. Philadelphia: Temple University Press.
- Makkonen, T. (2013) Henkilökohtainen tiedonanto 10.1.2013, erityisasiantuntija Timo Makkonen, Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto.
- Matilainen, K. (1996) Bahtinin karnevalistinen modernin kriisi-diskursseissa. *Filosofinen n&n aikakauslehti*. 1996 (3). [online]. <URL:http://www.netn.fi/396/netn_396_mati.html>. Luettu 17.10.2011.
- McKie, L. & Watson, N. (toim.) (2000) *Organizing Bodies. Policy, Institutions and Work*. Houndmills: Macmillan Press.
- Myllyniemi, S. (2009) *Taidekohtia. Nuorisobarometri 2009. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura*, 97. Helsinki: Yliopistopaino.
- Naukkarinen, O. (2000) *Aisthesis ja poiesis*. Teoksessa A. Haapala & J. Nummi (toim.) *Kirjoituksia estetiikasta ja kirjallisuudesta. Taiteiden tutkimuksen laitos*, Helsinki: Helsingin yliopisto, 129–143.
- Naukkarinen, O. (2001) Siinä kokija missä näkijä? *Synteesi* (2), 18–22.
- Naukkarinen, O. (2005) *Taiteistumisen muodot*. Teoksessa Y. Levanto, O. Naukkarinen & S. Vihma (toim.) *Taiteistuminen. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu B 79*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu, 8–36.
- Nickson, D., Warhurst, C., Witz, A. & Cullen, A-M. (2001) *The importance of being aesthetic: Work, employment and service organization*. Teoksessa A. Sturdy, I. Grugulls & H. Willmott (toim.) *Customer service: Empowerment and entrapment*. Houndmills: Palgrave, 170–190.
- Ojanperä, P. (2012) CV ihollasi. *Turun Sanomat, Extra-liite* 28.4.2012. Artikkelin: TS-yhtymä, 14.
- Oksanen, A. & Turtiainen, J. (2004) Kirjailtu elämä – Tatuoinnit ruumiillistuvan yhteiskunnan minuisproblematiikkana. *Sosiologia* (1), 28–40.
- Ollila, M.-R. (2005) *Persoonan valta*. Helsinki: WSOY.
- Parviainen, J. (1995) *Taideteoksen kehollisuus – Kehollisuuden ja tanssiteoksen olemuksesta*. *Filosofinen n&n aikakauslehti*. 4/1995. [online]. <URL:http://www.netn.fi/495/netn_495_parvi.html>. Luettu 17.10.2011.
- Parviainen, J. (2011) *Työn uusi ruumiillisuus. Liikunnanohjaajien keho työvälina ja performatiivisuuden pakko palvelutyössä. Työelämän tutkimus* 9 (3), 207–223.
- Pietilä, V. (1997) *Joukkoviestintätutkimuksen valtaiteilla*. Tampere: Vastapaino.
- Pitts, V. (2003) *In the Flesh: The Cultural Politics of Body Modification*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ruotsalainen, J. (2001) *Kosmeettisia häiriöitä? Joensuu: Ilias Oy*.
- Saaritsa, S. (2011) *Minun kuvani. Pam – Palvelun ammattilaiset* 10/2011. Palvelualojen ammattiliitto. Helsinki, 16–17.
- Shilling, C. (1993) *The Body and Social Theory*. London: Sage.
- Siitonen, S. (2011) *Henkilökohtainen tiedonanto* 3.6.2011, hallitusneuvos Susanna Siitonen, Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Tikkaoja, O. (2002) *Muodonmuuttajat – Tulevaisuudenkuvia kauniin ihmisruumiin ja teknologian välisestä liitosta*. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.

- Townley, B. (1994) Reframing Human Resource Management: Power, Ethics and the Subject at Work. London: Sage.
- Virtanen, A. (2006) Biopoliittisen talouden kritiikki. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Williams, C. J. (2010) Tattoos are free speech protected by Constitution, U.S. appeals court rules. Los Angeles Times. 9.9.2010. [online]. <URL: <http://latimesblogs.latimes.com/lanow/2010/09/tattoos-free-speech.html>>. Luettu 14.5.2011.
- Witz, A., Warhurst, C. & Nickson, D. (2003) The Labour of Aesthetics and the Aesthetics of Organization. Organization 10 (1), 33–54.
- Wolkowitz, C. (2006) Bodies at Work. London: Sage.

Muut lähteet

<URL:<http://www.finlex.fi/>>

Liite (haastatellut)

Aulapalvelutyöntekijä, 25-vuotias nainen	Myyjä rautakaupassa, 46-vuotias nainen
Hotellin vastaanottovirkailija, 23-vuotias nainen	Perushoitaja, 44-vuotias nainen
Infotyöntekijä tavaratalossa, 41-vuotias nainen	Ravintolatyöntekijä, 23-vuotias nainen
Kassamyymälä lähikaupassa, 21-vuotias nainen	Tarjoilija, 52-vuotias nainen
Kassamyymälä lähikaupassa, 23-vuotias nainen	Tatuoiija, 44-vuotias mies
Kassamyymälä lähikaupassa, 24-vuotias nainen	Yleislääkäri, 31-vuotias mies
Kassamyymälä lähikaupassa, 38-vuotias nainen	Yleislääkäri, 56-vuotias nainen
Keittiömestari, yrittäjä, 31-vuotias mies	Yrittäjä palvelualalla, 36-vuotias nainen
Kokki, lähihoitajaopiskelija, 27-vuotias nainen	